

gasztalan szomorúságával. Az idők folyamán nagy népszerűsége jutottak a III. képben előforduló Walzer és a VI. képben táncolt polonaise. A befejezés pszichológiai rejtélyeit azonban a zene sem tudja megmagyarázni. Hogy a 18 éves korában kíméletlenül visszautasított Tatjana 26 év múlva egyszerre meghódítsa Onyegin, még csak elfogadjuk valamelyes meggondolással, de hogy mindent készpénznek vegyünk, amit itt Tatjana és Onyegin a szerelemlről énekelnek, ezt már józan ésszel nehezebb belátni. Tatjana alkalmat ad Onyeginnak arra, hogy ez szerelmét bevallhassa, a végén ő is beismeri, hogy csak őt szerette és szereti még mindig, de már késő, férjét el nem hagyja. Erre csak azt kérdezhetjük: akkor miért találkozik a szerelmes Onyeginnal és miért vallja be neki ő is szerelmét? A mindennapi élet ugyanis tele van ha-

zug konvenciókkal, folytonos megalkuvásokkal, a színpadon valami nagyobbvonalú, színesebb fantáziájú megoldást várunk. Mintha ezeket maga a szerző is érezné, mert Tatjana és Onyegin duettje erőtlen és vérszegény és ezzel csak még jobban nő a befejezés tökéletlensége. Ez is lehetett oka annak, hogy — dacára Csajkovszky szívhez szóló melódiáinak — még a romantika fénykorában sem tudott e mű zajosabb sikereket felmutatni.

Tatjana szerepében mind *Báthy Anna*, mind *Nagy Margit* kitűnőek. *Budanovits* Mária mozgása erőltetett s nem igen tud illuziót kelteni a temperamentumos, kacér kis Olga szerepében. *Lenski* szerepét *Halmos J.*, *Onyeginét Svéd S.* szép hanggal énekeltek. A rendezés nem szolgált különösebb meglepetéssel.

Prahács Margit.

Külföldi Szemle.

Legújabb német irodalomtörténetelméleti irányok.

Noha a németeknél a legutolsó tizenkét évben egymást érték az irodalomtörténet módszerével foglalkozó elméleti munkák, mégsem merült még ki az ezirányú érdeklődés. Az elmúlt hetekben ismét két nagyon érdekes idevágó mű hagyta el a sajtót. Az egyik különben a Goethe-évvvel kapcsolatos: *Heinz Kindermann, Goethes Menschengestaltung* (I. Der junge Goethe. Mit einer Einführung in die Aufgaben der literarhistorischen Anthropologie) a címe. A szerző szerint az irodalomtörténet eddig mindig két-dimenzionálisan értékelte a költészetet. A pozitivisták tartalom- és alakról vagy anyag- és alakról beszéltek. Az ú. n. szellemtörténészek eszme- és alakról szóltak. A továbbfejlesztés ugyan hármasság tagolást eredményezett (gondolat-, anyag- és alakélmény),

de ebből kettő (gondolat- meg anyagélmény) egyugyanazon síkon mozog. A pozitivista beállításra való visszahatásként a szellemtörténet sajnos sokszor annyira háttérbe szorította az alakkérdéseket, hogy az ú. n. problémátörténeti vizsgálódások körében költők és filozófusok már túlságosan egyvonalba kerültek. Így azonban veszendőbe ment és megy a teremtetési, alkotási folyamat, valamint a költői művek hatásformái és azok eszközei iránti érzék. Itt akar segíteni Kindermann új szempontja: az irodalomtörténeti antropológia, amely mintegy a harmadik dimenzió meglátását biztosítja költésztörténeti kérdésekben.

Minden művészet antropomorf, de legnagyobb mértékben az a költészet. Nemcsak különböző korok (barokk, rokoko, klasszicizmus, romantika stb.) költészete mutat más és más embert, hanem egy és ugyanannak az írónak

különböző fejlődési korszakai is. Itt nem elég azután a típusok bevezetése mint ezt pl. Goethevel kapcsolatban már régebben megkísérelték, hanem ellenkezőleg ez a «Götz»- és «Faust-típus» újra azt a veszélyt rejti magában, hogy mesterileg megalkotott élettelen egyének helyett ismét eszmegtestesüléseket kapjunk. Éppen az életteljességet akarja megóvni az új irány és ennek művészi, alkotói titkaiba akar behatolni. E célból Kindermann egyelőre a következő metodikus eljárást ajánlja, melyet ebben a könyvében nemcsak elméletileg dolgozott ki, hanem Goethe alkalmazva gyakorlatilag rögtön meg is valósított: vizsgáljuk meg először is az adott ember világhelyzetét, vagyis viszonyát minden emberin kívül esőhöz; másodsor az életalakítást, vagyis az emberek közöttinek a problematikáját; harmadszor a karakterológiát, azaz a belső emberi problematikát. Negyedik kérdésként a mindhárom előzővel összefüggésben az tolu végül előtérbe, hogy mikép illeszkedik a vizsgált emberalak, illetve ennek rajza a műforma követelményeibe. Ez a negyedik problémakör szorosan véve már nem tartozik az irodalomtörténeti antropológia feladatai közé, de legszorosabban összefügg ezekkel.

Első pillantásra láthatjuk, hogy ez az egész új irány Diltheyn alapul, mint majdnem minden, ami az irodalomtörténetelmélet terén az utolsó évtizedekben fölvetődött. Bizonyos más előzőivel a szerző behatóan foglalkozik, de erre helyszűke miatt nem lehet itt kitérni. Tagadhatatlan, hogy széles látókörrrel összefoglalt és rendszerbe kényszerített itt szempontokat és fölismeréseket, amelyeket a modern szaktudomány éppen rendszerezés hiányában nem használt föl eddig elég következetesen és maradéktalanul. Nyilvánvaló az is, hogy az első pont filozófiai, metafizikai kérdéseket foglal össze (az ember viszonya a min-

denséghez, Istenhez, a természethez, élethez, halálhoz stb.), a második társadalmi, szociális problémákat (s itt nagy szerepet játszanak az egy-egy korra nézve jellemző típusok: a hős, a szent, a zseni, a vezető szellem, az élvezés művésze, a Petersentől a XVIII. sz. polgári fölvilágosodása számára kimutatott «becsületese ember» típusa stb.), a harmadik pont lélektani, azaz szorosabban véve jellemantani vonatkozású (hiszen ezt a tant már egészen külön kis tudományággá képezték ki újabban). A jellem t. i. az a legbensőbb «mozgató», amelyet az első két ponthoz sorolható erők többé-kevésbé befolyásolhatnak ugyan, de teljesen meg nem változtathatnak. Vele függ legszorosabban össze a külső megjelenés, az arcjáték, a gesztusok, a beszéd ritmusa, a járás és a testtartás stb. Már régebben is rámutattak arra, hogy ezek helyes megfigyelése, illetve visszaadása sokkal tökéletesebb kritériumát képezi egy költő igazi művész volta-nak mint bármi más. Itt árulja el magát leghamarabb a kontár, a ma százezerszámra szaladgáló tanulatlan pakfongzseni.

Hogy Kindermann hogy oldotta meg a maga elé tűzött gyakorlati feladatot új módszere alapján, hogyan világított be Goethe emberalkotó tehetsége titkaiba, az más cikkbe (a Goethe-év természet rostálóba) kívánczok. Annyit meg lehet jegyezni e helyen is, hogy mind ez a kötete, mind a február folyamán a nagy új «Deutsche Literatur» sorozatban megjelent «Der Rokoko-Goethe» műve eddig az idei Goethe-könyvárada-t legjava terméséhez sorolható.

Egy másik feltűnést keltő mű *Friso Melzer* könyve «*Im Ringen um den Geist*. Der neue Weg der Literaturwissenschaft», melyet a kimondottan protestáns világnézetű berlini Furche-Verlagban adtak ki. Feltétlenül erős visszhangra fog ta-

látni a legkülönbözőbb táborokban, mert nagyon harcias beállítottságú. Mindenekelőtt a régi pozitívista irányt és annak vallásellenes, legjobb esetben indifferent álláspontot mutató, liberális főképviselőit támadja. Scherrennek és iskolájának gondos adat- és idézetlátásmasztással süti itt homlokára a keresztényellenesség bélyegét. A modernebbek közül többen (így pl. Ermatinger) a bizonytalanság, határozatlan ingadozás vádját kell hogy hallják, ha Melzer el is ismeri e mellett éppen Ermatinger idealizmusának őszinteségét. Cysarznak joggal veti szemére a szerző a tudományos fegyelmeztség teljes hiányát. Szokatlanul erős kritikában részesül a katolikus irodalomtörténetírás is (főként Karl Muth és Jos. Aug. Lux személyében), mert a szerző véleménye szerint egyházi szempontok vezetnek s nem abszolút tudományos tárgyilagosság. Ez természetesen nem olyan egyszerűen elintézhető kérdés ott, ahol éppen a mű maga a keresztény világnézet harcos érvényesülését kívánja és hangsúlyozza. Kérdés pl. az is, miért nem tárgyalja Joh. Mumbauer-t, kinek legújabb «Die deutsche Dichtung der neuesten Zeit» kötetét osztatlan elismeréssel fogadta a német kritika, és G. Müller- meg Nadler-éket ezen a helyen! Teljesen igazat kell adni Melzernek Rothaker relativizmusba menekülését illetőleg és kíváncsian várhatjuk a megindított harc folytatását, amely remélhetőleg alapvető kérdéseket tisztáz majd.

Koszó János.

Sigrid Undset : Begegnungen und Trennungen.

Sigrid Undset első nagysikerű műve (*Kristin Lavranstochter*) megjelenése után tudvalevőleg hamarosan katolizált. Ebben a kötetben okolja meg felekezettváltoztatását, de nem vallomászerűen, hanem tanulmányokban.

Számára a katolicizmus elsősorban lélektani és erkölcsi probléma, metafizikai kérdések nem érdeklik. Nem a másvilági boldogság vagy szenvedés, nem az Isten iránt érzett misztikus rajongás vezeti az Egyházba, hanem az a meggyőződés — ezért modern Undset katolicizmusa, — hogy a bűn már itt a földön elveszi büntetését, azaz nem lehet boldog, aki — keresztény szempontból — erkölcs-telenül él. Regényei ennek az elvnek monumentális megelevenítései egy-egy ember életében, tanulmányaiban fogalmakba öntve kapja az olvasó ugyanezt a meggyőződést.

Undset különös adománya valami józanság. Azonban ezalatt nem valami férfias talpraesettséget és érzelmeiktől való mentességet kell érteni, hanem minden nagyképűségnek az ellenkezőjét, teljes nyíltságot, minden páthosz és retorika ellenkezőjét: egyszerűséget. Asszonyos ez a józanság, mert az értelmi okoknál sokkal fontosabbnak tartja az érzelmiéket. Nemcsak a logikai igazság fontos nála, hanem a nyugodt boldogság.

Vizsgáljuk meg két problémában ezt az Undset-i józanságot. Az első a házasság. Nem vitatkozik a szabad szerelem hirdetőivel az érzellem jogairól, a szenvedélyek hatalmáról, csak megállapítja, hogy micsoda nyomorúság lenne az öreg asszony sorsa, akit férje elkergetne, fiatalal cserélhetne ki a szabad szerelem jogán. De nemcsak az asszonyok járnak pórul a szabad szerelemmel, hanem a férfiak is, mert magáért a férfiért nem tud hű maradni az asszony. Ezt csak egy ideál kedvéért tudja megtenni, amelyben hisz és amelyhez ragaszkodik.

A szociális kérdést is a kereszténység segítségével akarja megoldani. Amint megoldotta az Egyház az ókori pogányság rabszolga kérdését, rendezni fogja az újkori pogányság tőkés-munkás viszonyát is. Az Egyház nem a rabszolgákat szervezte meg

és lázította fel, hanem a rabszolgatartókat térítette meg és világosította fel, hogy mennyivel boldogabbak lesznek, ha megszabadulnak attól a bűntől, amit embertársaik nyomorgatásával vesznek lelkükre. Ha mindenki hívő keresztény lenne, ha nem a vak pénzhalmozás lenne korunk célja, hanem önmagunk és embertársaink boldogítása, lenne-e szocializmus és bolsevizmus?

Undset nem retorikus, nem szellemes, nincsenek kápráztató gondolat-rakétái, nem tágítja az olvasó látókörét filozófiai távlatokkal, nem hoz indulatba: mivel hat tehát? Minden emberben rejtőzik a logikai gondolatláncolatok és az ösztönök-adta energiák alatt valamilyen igazságérzés. Ez az érzés mély és fájdalmas, mert önmagunknak is bírója. Undset ehhez az érzéshez szól, a lelkiismeretet ébresztgeti és talán az is egyik oka nagy sikerének, hogy műveinek olvasása alkalmat ad arra, hogy irtózzunk önmagunktól s előntse lelkünket a bűntudat. *Fábián István.*

Ez a könyv *Pfeifer Ferdinánd (Zeidler Testvérek)* Nemzeti Könyvkereskedésében kapható. (Kossuth Lajos-u. 5.)

Sigrid Undset : Vigdis und Vigaljt.

A nagy szenvedély regénye, amely engesztelhetetlen gyűlöletbe megy át az asszony lelkében és boldogtalanságot okoz a férfinak. A főhős, Vigdis, az erős akarátú, érzelmeiben szinte embertelenül kitartó asszony, aki addig nem nyugszik, míg bosszút nem áll a férfin, aki nem is csábítója, hanem erőszakolója: a primitív népek férfias asszonyainak monumentális alakja. A bosszú a regény legtöbbször szereplő és leginkább tiszteletben tartott érzése. Minél kegyetlenebb és embertelenebb, annál jobban tisztelik azt, aki végrehajtotta. Vigdis a bosszúban is rendkívüli nagy, mert fiával öleti

meg apját. A regény főszereplői és fontos eseményei találó korjellemezések, a háttér természetesen megfelel az előtérben lejátszódó eseményeknek.

Ebben a regényben nem találjuk meg a «*Kristin Lavranstochter*» rejtett lírai lendületét, főjellemvonása a nyugalom. Az epikus nyugalom és az északi nehézkesség egyszerű, tiszta, szinte bántóan egyértelmű és dísztelen mondatokban ömlik szét, amelyekben még a jelzőkkel is takarékoskodik, nem is beszélve a hasonlatokról meg más efféléiről. Ezzel azonban még nem hatoltunk le Undset művészetének legmélyebb rétegéig. Erős, szinte durva vonásokkal rajzol és ha figyelmesebben nézzük meg a monumentális alakokat és eseményeket, finom karcolatokat veszünk észre: Undset ugyanolyan kényes lélekrajzokat ad, mint mondjuk *Proust*, de kevesebb nagyképűséggel. Minden gesztus, minden szó fontos, sőt néha olyan mély jelentőséget kap egy-egy részlet, mintha Ibsen írta volna le. Modern regénytechnika, eposzi monumentalitás és eleven élet. *Fábián István.*

Ez a könyv *Pfeifer Ferdinánd (Zeidler Testvérek)* Nemzeti Könyvkereskedésében kapható. (Kossuth Lajos-u. 5.)

Suarès.

Az is, aki csak felületesen ismeri a modern francia irodalmat, tudja, hogy ennek az irodalomnak stílusa két véglet nevéhez fűződik s ez a két véglet: Valéry és Proust. Valéry az értelem apolloni, tündöklő tisztasága; csupa átlátszó kék szín; geometrikus és bizarr, mint egy sarkvidéki jéghegy. Proust: tropikus erdő; buja, áttekinthetetlenül túlszövött; ösztön. Az ellentét, úgylátszik, a dolog lényegénél fogva, ki nem békíthető ellentét marad. És mégis: Suarès. Kék színekkel dolgozik, mert szereti tisztát és a végtelent, de nála a kék: zene. Elvont és geometrikus, hiszen

essayt ír, de a főistene: Dionysos. Könyvei topusi erdők, mert élmények és gyónások, de a tropikus erdők tisztásain jéghegyek állanak. Együtt van benne Valéry és Proust. Pythagoras és Herakleitos. A szám és a tűz. Matematika és misztikum. «Eupalinos» Valéry úgy írta meg, hogy a zene is építészet. Suarès úgy írta volna meg, hogy az építészet is zene.

*

Suarès olvasásához nem kell aktualitás. Mindig aktuális. Ahogy ő írja: pensées sans dates. Kellemes, hogy az ember bármelyik könyvét bárhol üti fel, mindjárt talál benne valamit. Nem kell sokat keresni. Aphorismus? — Lehet. Bizalmatlan ember aphorismusa, aki nem hisz abban, hogy gondolatát úgy is megértik, ha egyetlen mondatba fogja össze: három lapot ír. De az is lehet, hogy szereti azt, amit csinál és gondolatminiatüre-öket ír. Nem Pascal — mert, amit ad, nem gondolat. De nem is Montaigne, mert nem gondolatmeneteket ad. Itt is középen áll két véglet között.

*

Aki a «Sur la vie», «Idées et visions», «Livre de l'Émeraude» stb. csak egy lapját elolvassa, tüstént az a benyomása, hogy ez az író nem gall. Nem nehéz: nehézkes. Nem szemlélete van, hanem elmélete. Lassan halad előre s minden világosító erőfeszítése ellenére, mindig marad abban, amit mond, valami homály. Sokat akar? Vagy keveset bír? Annyira német, amennyire Nietzsche francia. Megint középhelyzet: a gall és germán között.

*

Suarès modern európai embertípus: számtalan véglet kereszteződésében áll. Bonyolult és sokrétű. Nemzetisége nincs, mert minden nemzeti vonást összefont. Nyelve németes orosz franciára fordítva. Formája lírikus tanul-

mány. Életideálja az: izzó derű — ardente sérénité — Apollon és Dionysos együtt. Higany-ember, elképesztő magábaolvasztó képességgel: felold kultúrát, élményt, művészetet, könyvet. Különös, súlyos, nagyon összetett, elemezhetetlenül sokanyagú lélekké válik. Endogen. Minden mondata egy csepp ebből az amalgámból. Szindarabról ír, de közben valami természeti táj jut eszébe, céloz a zenére, folytatja a szerelmen, elejt két szót az utazásról, közben egyszer kitör, de tüstént lehalkul, elmélyed afölött, amit leírt, hirtelen bánkódni kezd, elkeseredik és idéz Goetheből.

Alaposan megforgatja és megrángatja olvasóját. Nem is csinálja valami kiméletesen: tempója gyors, ereje: fortissimo. De, ha már valaki belekezdett, követnie kell, mert leköt, érdekel, sőt szuggerál. Végül pedig az olvasás alatt az ember maga is amalgámmá válik és képessé lesz arra, hogy magába tudjon olvasztani.

*

Tárgyak: Verlaine, Clémenceau, Monticelli, Brunetière; ír az auto-didaktáról, Isadora Duncan táncáról, a halál utáni életről, az éjféli miséről, Don Juanról, Napoleonról, az utazásról; tájakat vázol fel, hadakozik Taine-nel, beszédeket szerkeszt Pascalról. Nem támaszkodik senkire és mindent felhasznál. Szereti a tengert, a hegyet és a magányt. A «dicsőség olyan ember szenvedélye, aki hisz az életben, de nem hisz a magányos életben». A maga nyelvén ír («az egész pszichológia kertje és herbárium: a nyelv») — elutasítja a «szociális zsargon». Soha el nem mosolyodik, mindig összevont és megfeszített komolysággal szemlél, mert: «a humorista sorsa megérkezni arra a pontra, amit kinevetett». Személyekben bujkál, megírja Lord Spleen gondolatait, mint condottieri utazik és főműve Yves Scantrel krónikája. Egyforma

vigyázattal kezeli a gazdasági eszméket és az irodalmat, a táncot és Dosztojevszkijt. Beszédet tart egy fiatal nőnek a szerelemlről és odaadásról («a szenvedély dráma»), sőt tanulmányt szentel a szerelmes levélnek («a legszebb szerelmek némák»), megírja, mit gondol az örök visszatérésről, irtózatosan retteg a novemberi ködtől és a városi kánikulától.

*

A csaknem ujságírászerűen elaprózott anyagot nem a személyiség igazolja. Igaz: van ilyen eset is. A nagy egyéniség varázsa bevonhatja a legjelentéktelenebbnek látszó gondolatot is és értékévé teheti. A gondolat-miniatureök értéke nem csakis az író személye. Akkor az essay líra volna és azt kellene hinni, hogy, amit Suarès csinál, az művészet. Nem. Suarès pszichológus. És pedig az új, a modern, a korszerű értelemben vett pszichológus. Amit megír — szemben a XIX. század tudományos, elvont, szellemi lélektanával — az igazi, a konkrét, élettelen, testben és társadalomban, városban, kultúrában, civilizációban élő, vérrel átítatott, érző, mozgó, fájó, örvendező lélek története. Nem, ahogy manapság mondják «lélektan lélek nélkül», nem az atomisztikus, «érzetekkel», «képzetekkel» s hasonló fogalmi segédeszközökkel dolgozó, hanem a «valóságos» szemlélet. Ő maga is átél. Résztvesz abban, amit lát. Ellenőrzi. Kifejezi. Nem az élettelen, laboratóriumi lelket, az íróasztalpszichológusokét, hanem azt a nyugtalan, imbolygó, alig sejtethető, elszármó és homályos pszichét, amelyik sohasincs, ha számítás, műszerrel, logikával közelednek hozzá, de tüstént a legténylegebb valósággá válik egy színházi előadás alatt, egy hajó fedélzetén, egy sziklacúcson báméskodva, iskolában, olvasva, politikában vagy utcán.

Suarès pszichológiájának témája a

modern ember. Így is mondható: ő maga. Utak és célok; akadályok, amiken átment, amiken át fog menni és, amik elől meg kell hátrálnia; emlékek és ösztönzések; vágyak, kegyességek, rezignáció, felbuzdulás, hit, szkepszis, áhitat, felület és elmerülés. A nagy életfolyam egy hulláma, a végtelen idők egy órája — minden színével, hangjával, mozgásával, megfoghatatlanságával, de átérzhetőségével, átélhetőségével. Nem szellemi, nem éteri, nem absztrakt. Korszerű. Mert konkrét, mert ez teszi a lelket lélekke: az időhöz, térhez, környezethez való kötöttsége.

*

Ezalatt, hogy: modern, az olvasónak azt az ítéletét kell érteni, hogy «én is így gondoltam s ezt a tanulmányt én is így írtam volna meg». Suarès modern, mert, amit gondol, mindenki gondolja és mindenki azt hiszi, hogy a tanulmányt ő is megírhatta volna. A kor ellentéteinek feszültsége ihleti. Ellentétek: a megúnt múlt és a félelmetes jövő (történelmi feszültség), a szabály és a szabadság (morális feszültség), társadalom és egyéniség (szociális feszültség), reflexió és líra (a stílus feszültsége) — a végtelenségig. Elintézetlenségek. A megnyugvás ideiglenes: problematikus megoldások. Csupa igen «vagy» nem, — igen «és» nem, — igen is «meg» nem is. Kifelé fordul és önmagába néz. Nem lát semmit s mindent megfog. Beleugrott és már kint is van. Cselekvő, de kényszerből cselekvő — néző, de szenvedélyes néző. «A hol az élet, az itt az erő, amely virraszt az élet fölött.» Ez a minden modern feszültségek legátfogóbbika: nézés — cselekvés, gondolat — érzés, értelem — ösztön, szellem — lélek. És nem az egyik, vagy a másik, hanem mind a kettő. Nem építés, hanem feloldás. Nem a cél, hanem az út. Nem a harmónia, hanem a küzdelem.

Nem időtlen, hanem korszerű. Nem klasszikus, hanem modern.

*

Curtius a modern Franciaország irodalmi úttörőiről írt könyvében Sua-rèst nem helyezi arra a magaslatra, amelyikre Claudel, Rollandot, vagy Gide-et, mert azt mondja: nem elsődleges lángész, nem alkot életet, nem teremt. Több helyütt nyomára jut annak, hogy nem ment elég mélyre és nem találta meg a leglényegesebb lényegeket sem. Igaz: nem művész. Nem ad életet. De nem is filozófus: nem gyűjt új tüzeket. A kettő együtt, vagyis kevesebb, mintha akár az egyik, akár a másik volna. Nem is rendszerező. Nem Pythagoras és nem Herakleitos. Nem Valéry és nem Proust. De, amit ír, az nagyon a ma, a XX. század, nagyon francia, nagyon európai, az idő, a lélek. Nagyon az ember.

Hamvas Béla.

Francia mammut-regények.

Érdekes lenne az egyes országokban megjelenő regények terjedelméről kimutatást készíteni. Nálunk ez az állítólagosan válságban levő műfaj határozottan az elbeszélés felé halad nemcsak belső felépítését, de terjedelmét illetően is. «Az embereknek nincs idejük hosszúlélegzetű dolgokat olvasni, a mai rohanó világ ritmusát jobban kifejezi a rövid, szaggatott, moziképszerű kis-regény, a kiadó nem fogad el kötetekre terjedő regényt», mondják az írók, anélkül, hogy az érdekelteket megkérdéznék. Mert ezek a magyarázó megszavak gyakran hamisak s csak arra szolgálnak, hogy a regényíró tehetségének vagy írói méltóságának hiányait elfedjék. Bizonyos, hogy tizenötoldalas elbeszélést vagy egy úgynevezett kis-regényt könnyebb írni, mint elmerülni, évekig hallgatni s művészi alkotást létrehozni.

Külföldön némileg más a helyzet.

Nem akarok s nem is lehet itt teljes képet adni, csak megemlítek néhány «öreg» és «fiatal» idegen regényíró: Zweig, Thomas Mann, Galsworthy, Joyce, Dreiser, Sinclair Lewis, Bourget, Gide (*Les faux-monnayeurs*), s az embernek nem elbeszéléskötetek, hanem hat-hétszázoldalas regények jutnak eszébe. Sőt ha az utolsó évtized francia regényeire gondolunk, rögtön szembeötlök, hogy a reprezentáns írók nagyrésze többkötetes mammut-regényeket ír. Proust hatalmas alkotása (*Az elveszett Idő keresésén*), Roger Martin Du Gard *Les Thibault*-ja, mely tíz év óta kötetenként jelenik meg (most jelzik a nyolcadik s egyben befejező kötetet), Jules Romains *Psyché*-je, Jacques de Lacretelle ezévből megindult *Les Hauts Ponts*-ja és végül az előbb említett Romains most megindult ciklusos regénye, *Les hommes de bonne volonté* (Jóakarátú emberek), mely állítólag tizenöt-husz kötetre fog terjedni, a modern francia regény első sorába tartoznak. Az előzmények természetesen nem hiányzanak: Balzac, Zola, Romain Rolland regényciklusai valószínűleg bátorító például szolgálnak. De egyéb tényezők is szerepelnek e regények kialakulásánál. Mihelyt az író az események és érzelmek lélektani háttérét is megadja, a regény keretei szűknek bizonyulnak s az eddigi háromszáz oldal helyett kétszer, háromszor vagy tízszer annyira van szükség. Gondoljunk csak Proust módszerére: százötven oldalon keresztül figyeli és analizálja a Guermantes hercegnő matinéján megjelent személyeket s egy másik alkalommal megjegyzi: «erre s erre az esetre nem térhetek ki részletesen, mert művem szűkreszabott keretei nem engedik ezt meg». Az ilyen pszichológiai eljárással dolgozva minden nehézség nélkül megkészezhette volna alkotásának terjedelmét, anélkül, hogy unalmassá válna. (Ismerek intelligens és művészileg képzett embereket, akik az első

tíz oldalon túl sohasem jutottak : az ilyenek számára teljesen mindegy, ha a regény tizenöt kötet helyett harminc lett volna. Vannak tudatos anti-szobok, akik éppolyan sajnálatraméltóak, mint megvetett ellentétük.)

Roger Martin Du Gard *Les Thibaultja* egy katolikus család történetét meséli el : lélektani motiválás itt másodrendű s az író érdeklődése elsősorban a család szociális és morális problémái felé fordul és az apa és fiú, idősebb s fiatalabb testvér viszonyát mutatja be orvosi érzéketlenséggel. Az állítólagos Gide-hatást nem sikerült felfedeznem : a teljesen alanyi és ellentétekből összetett Gide aligha gyako-

rolt befolyást Martin Du Gard ki-egyensúlyozott, tárgyilagos látásmódjára vagy módszerére.

Jules Romains neve összeforrott a modern francia szellemi törekvések egyik jellemző irányával, az unanimitizmussal, mely az egyéni lélekkel szemben a tömeg egylelkűségét akarja a művészetben kifejezésre juttatni. Verseiben (*La vie unanime*), drámáiban (*Knock, Le dictateur*) s már első regényében (*Mort de quelqu'un*), ennek a kollektív lelkeségnek az apostola Romains. A most megjelent *Jóakarató emberek* első kötete is ebben a megkezdett irányban halad. De erről majd legközelebb. *Just Béla.*

Apró cikkek.

Adyval a Konstantinápoly utcában. E cím alatt Szomory Dezső cikket írt egy vasárnapi lapba, melyben elmondja, hogy Párisban Adyval *egy* szállodában lakott. Nagyritkán bejött hozzá Ady s egy-egy könyvet kért tőle. (Baudelairet, Verlainet, Mallarmet és Dierxt.) De a kávéházban is találkoztak néha egy-egy pillanatra s mikor Szomory azt kérdezte : Miről írsz? Ady igen kedvesen azt felelte : «Titok!» — s ezzel eltűnt. Egy harmadik helyen is találkoztak : a lépcsőházban. Ady «egy nővel jött haza». — «Magyar lány» — súgta oda Ady Szomorynak. Szomory, ahelyett, hogy e halk intimitást szintén «titok»-ban tartaná, indiszkrét módon közhírré «súgja» emlékezésében.

Ennyit tud Szomory Adyról, akivel *egy* házban lakott s ezt a keveset nem restelli megírni, jöllehet egy-egyszer már megírta s ha jól sejtjük, egynehányszor még meg fogja írni.

Mi célja lehet az illusztris írónak ezekkel a látszólag semmitmondó adatokkal? Ady megjósolta, hogy halála után ostoba emlékezések szállnak szerzeteséjjel, de ilyen nagyméretűekre tán mégsem számított. Nem is tudjuk

elhinni, hogy Szomory visszaemlékezései egyszerűen csak azt jelentsék, amit első olvasásra ért belőlük az ember. Bizonyára mélyebb perspektívájuk van, valami szimbolikus jelentés lappang szavai bokrának megette, melynek fölfejtése az «Ady-oeuvre»-nek tán új kifejezést ad.

A Grätzer-féle fejtornán edzett leleménnyel sikerült megfejtenünk az illusztris író részben célzatos, részben naív emlékezéseinek «Ding an sich»-jét s ezt ezennel átadjuk olvasóinknak.

Tudvalevő, hogy Arany Jánost Szilágyi István buzdította a költészetre s ő adta kezébe Homért, Shakespeare-t stb. Szóval Aranyt jórészen Szilágyi Istvánnak köszönjük. Nos, Szomory is így adta Ady kezébe a francia lírikusokat : Baudelairet, Verlainet, Mallarmét és Dierxt. Szóval Adyt jórészen Szomorynak köszönjük.

A «magyar lány»-nyal való lépcsőházi epizód Szomory mélyreható értelmezésében bizonyára azt jelenti, hogy Adyt még futó szerelmi kalandjaiban is a «fajszeretet» hevítette . . .

A kávéházi rövid találkozások Napoleon és Goethe találkozását vannak